

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

(Πίν. 57 - 66)

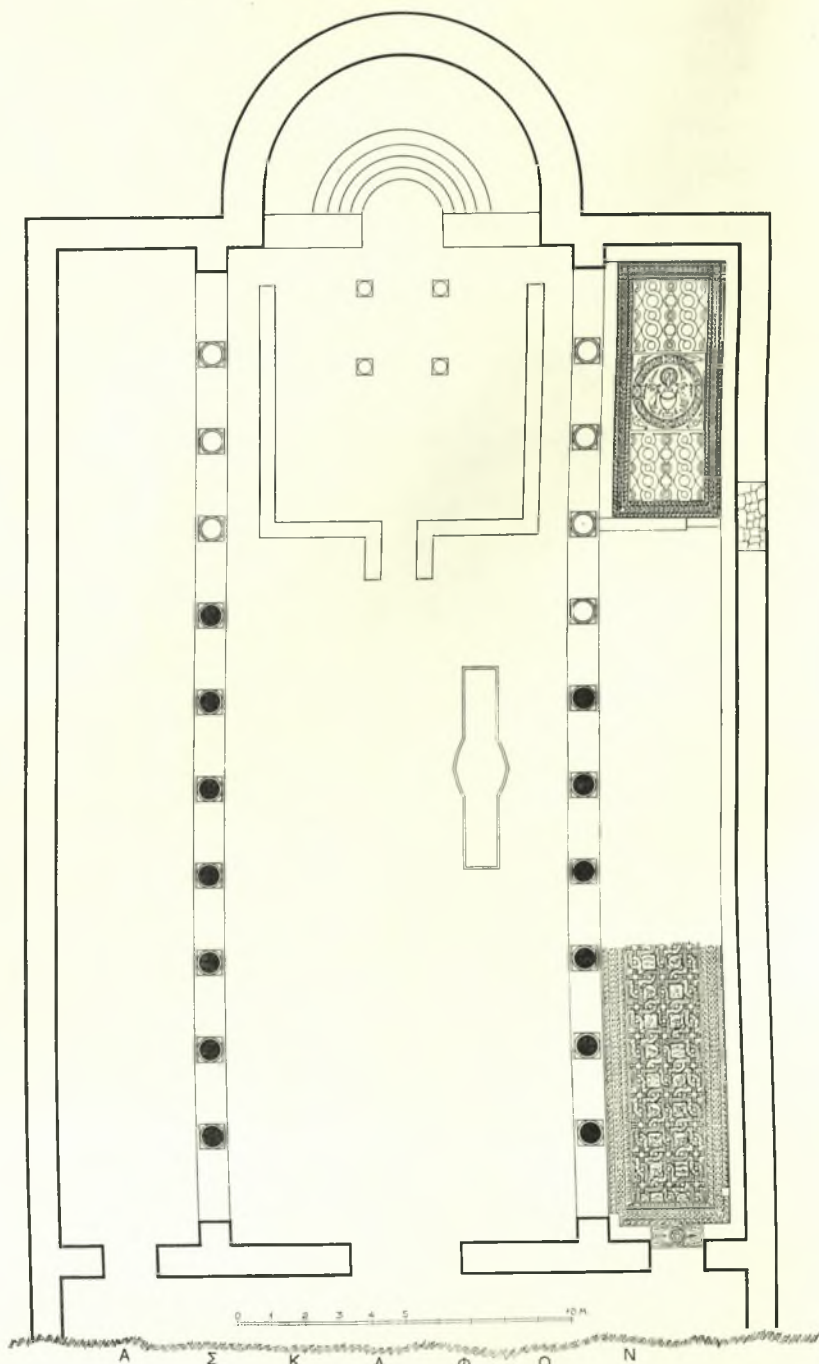
Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1967 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς μεγάλης τρικλίτου βασιλικῆς Α, παρὰ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπισημανθῆ καὶ προχείρως ἀνασκαφῆ τὸ 1920 ὑπὸ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ΕΥΣΤΡ. ΠΕΛΕΚΙΔΗ.

Τὰ ἐκ τῶν δοκιμαστικῶν τότε ἀνασκαφῶν χῶματα δὲν ἀπεμακρύνθησαν τοῦ κτηρίου ἀλλὰ ἐναπετέθησαν παρὰ τὸν δυτικὸν αὐτοῦ τοίχον πολλὰ δὲ καὶ ἐγκατελείφθησαν ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σχηματίζοντα ἐπίχωσιν 2 ἕως 2.40 μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβλάστησαν ποικίλοι ἄγριοι θάμνοι καὶ δένδρα, ὥστε μετὰ τὴν ἔκτοτε πάροδον ἡμίσεος περίπου αἰῶνος νὰ λάβῃ ἡ ἀνασκαφὴ τὴν ὄψιν ζούγκλας! (Βλ. ΠΑΕ 1966, εἰκ. 23α).

Ἡ ἐφετινὴ σκαφὴ ἐστράφη κατ' ἀρχὰς περὶ τὸν καθαρισμὸν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς, ὅστις διετρυπᾶτο ὑπὸ 3 θυρῶν (εἰκ. 1), ἐξ ὧν ἐκάστη ἀντεστοίχει πρὸς ἓν κλίτος. Ἐκ τῶν θυρῶν τούτων αἱ μὲν εἰς τὰ πλάγια κλίτη ὀδηγοῦσαι ἔχουσιν ἀνοιγμα 1.62 μ. ἡ νοτία καὶ 1.58 μ. ἡ βορεία, ἐνῶ ἡ μέση — βασιλείος πύλη — παρουσιάζει ἀνοιγμα 3.28 μ. (εἰκ. 1), πρῶγμα τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῖ τὴν ἐκεῖ ποτε ὑπαρξίν τριβήλου. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χωμάτων καὶ τὴν ἀνασκαφὴν ἐξωτερικῶς τοῦ κτηρίου, τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπίχωσιν 2.40 μ., διεπιστώθη ὅτι οὔτοι προχωροῦν πρὸς Δυσμᾶς (εἰκ. 1), ἀπεκαλύφθησαν δὲ εἰς μῆκος 1.70 μ., ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ βασιλικὴ Α ἔφερεν, ὡς συνήθως, νάρθηκα πρὸ τοῦ κυρίου σώματος αὐτῆς, ὅστις ὅμως, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως, δὲν ἀνεσκάφη ὀλόκληρος.

Ἐντὸς τῆς καλυπτούσης τὸν νάρθηκα ἐπιχώσεως καὶ εὐθὺς πρὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίου σώματος ἀπεκαλύφθησαν α) τμημα περιθύρου μετὰ γλυφῶν καὶ κοσμήματος, β) δύο ὀλόσωμοι κορμοὶ κίωνων μῆκους 3.53 μ., κάτω διαμέτρου 0.59 μ. καὶ ἄνω διαμέτρου 0.515 μ. ἀνήκοντες εἰς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, γ) εἰς τὸ κέντρον τοῦ μεσαίου ἀνοίγματος μαρμαρίνος διαχωριστικὸς κιονίσκος παραθύρου (πίν. 57α), ὅπερ εὐρίσκετο εἴτε εἰς τὸν ὄροφον τοῦ νάρθηκος εἴτε εἰς τὸν νότιον τοίχον τῆς βασιλικῆς.

Συνεχιζομένης μετὰ ταῦτα τῆς ἀνασκαφῆς ἐσωτερικῶς τῆς βασιλείου πύλης παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν εὐρέθη γωνιαία μαρμαρίνη πλάξ, πάχους 0.27 μ.

Είκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Α μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1967.

καὶ μήκους 0.60 μ., κοσμουμένη εἰς τὸ μέσον δι' ἀναγλύφου σταυροῦ (πίν. 57β) προερχομένη πιθανώτατα ἐκ τῆς ἐπιστέψεως ἄκρας παραστάδος. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης δύο ἀκόμη ὀλόσωμοι κορμοὶ κίωνων μήκους 3.53 μ. κάτω διαμέτρου 0.59 μ. καὶ ἄνω 0.515 μ. ἀνήκοντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς κεντρικὰς κιονοστοιχίας, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν ὠραιότατον κορινθιακὸν κιονόκρανον καὶ δύο κιονίσκοι ἐξ ἀτρακίου λίθου (Χασάμπαλι) ὡς καὶ δύο ἄλλοι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ὡσαύτως ἀνευρέθησαν τμήματα μαρμαρίνων θωρακίων, μία ἰωνικὴ βάσις καὶ ἐν ἰωνικὸν κιονόκρανον μετὰ τοῦ ἐπιθήματος.

Συνεχισθείσης μετὰ ταῦτα πρὸς Ἀνατολὰς τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τε μέσου καὶ τῶν πλαγίων κλιτῶν διεπιστώθη, ὅτι τὸ μὲν δάπεδον τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἐκαλύπτετο διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν διακρίνονται σαφῶς τὰ ἴχνη ἐπὶ τοῦ κάτωθεν κονιάματος, τῶν δὲ πλαγίων κλιτῶν διὰ πολυχρῶμων ψηφιδωτῶν μετὰ πλήθους ὑδροβίων πτηνῶν καὶ ἰχθύων. Τῶν χωριζουσῶν τὴν βασιλικὴν εἰς τρία κλίτη κιονοστοιχιῶν ἀπεκαλύφθησαν οἱ στυλοβάται. Ἐπὶ τοῦ βορείου ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν κατὰ χώραν ἑπτὰ ἐκ τῶν 10 ἐν συνόλῳ βάσεων κίωνων καὶ ἕξ ἐν συνόλῳ ἐπὶ τοῦ νοτίου (εἰκ. 1). Ἐπὶ τῶν βάσεων αὐτῶν ἴσταντο μαρμάρινοι κίονες ἐξ ὀλοσῶμων κορμῶν ὕψους 3.53 μ., κάτω διαμέτρου 0.59 καὶ ἄνω 0.515 μ. Ἐκ τῶν κορμῶν τούτων εὐρέθησαν ἑπτὰ ἀτάκτως ἐρριμμένοι παρὰ τὰς βάσεις των εἴτε ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους εἴτε ἐντὸς τῶν πλαγίων κλιτῶν (πίν. 58α.β). Ἐπὶ τῶν κορμῶν ἔβαινον κορινθιακὰ κιονόκρανα (πίν. 59α), ἐκ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ὀκτὼ μετ' ἐπιθήματος κοσμουμένον ἐκατέρωθεν διὰ σταυροῦ (πίν. 59β)¹, ἐκ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἑπτὰ, καλῶς διατηρούμενα τεμάχια. Πλὴν τῶν μεγάλων κορμῶν ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ τοῦ μέσου κλίτους ἔφευρεν εἰς φῶς καὶ μικροτέρους κορμούς, ἐκ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν 4 ὀλόσωμοι ὕψους 3.00 μ., κάτω διαμέτρου 0.47 καὶ ἄνω 0.37 μ., εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν ἔχει καταπέσει παρὰ τὴν βᾶσιν του (πίν. 59γ), ὡς καὶ ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς 12 ἰωνικὰ μετ' ἐπιθήματος κιονόκρανα, κοσμούμενα ἐν τῷ μέσῳ δι' ἀναγλύφου σταυροῦ (πίν. 59γ καὶ 60α). Ὡσαύτως ἀνευρέθησαν μαρμάρινοι κυματοφόροι πλάκες (πίν. 60β), πάχους 0.215 μ., μήκους 1.08 μ. καὶ πλάτους 0.78 μ., αἵτινες πιθανώτατα ἐχώριζον τὸν κάτω ἀπὸ τοῦ ἄνω ὀρόφου καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἴσταντο οἱ μικρότεροι ἰωνικοὶ κίονες τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἀποδεικνύεται κατὰ ταῦτα, ὅτι ἡ βασιλικὴ Α ἔφευρεν ὑπεράνω τῶν κλιτῶν καὶ τοῦ νάρθηκος δεύτερον ὄροφον. Ἦτο λοιπὸν μία καθαρῶς ἐλληνιστικοῦ τύπου βασιλική. Τόσον τῶν κάτω κορινθιακῶν κιονοστοιχιῶν,

¹ Ἡ εἰκ. 53 τοῦ Ἔργου 1967, σ. 57, ἐκ παραδρομῆς ἐχαρκτηρίσθη ὡς ἐπιθήματα τῶν κορινθιακῶν κιονοκρανῶν ἐνῶ πρόκειται περὶ ἐπιστέψεως ἄκρας παραστάδος.

ὅσον καὶ τῶν ἄνω Ἴωνικῶν τὰ μεταξὺ τῶν κίωνων κενὰ ἐφράσσοντο διὰ μαρμαρίνων πλακῶν (θωρακίων), αἵτινες ἐκοσμοῦντο διὰ μεγάλων ἀναγλύφων σταυρῶν (πίν. 61α). Πολλὰ τεμάχια τούτων διεσώθησαν, ἐν οἷς καὶ δίδυμα (Ἔργον 1936, εἰκ. 33, 34, 35· ΠΑΕ 1966, πίν. 26α,β).

Γενικῶς τόσον πλούσια εἶναι τὰ εὐρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς βασιλικῆς Α, ὥστε ἐπιτρέπουν καὶ τὴν μερικὴν ἀναστήλωσιν τῶν κιονοστοιχιῶν αὐτῆς.

Ἄλλο σπουδαῖον ἐπίτευγμα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος αὐτῆς περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ πρὸς τὸ νότιον μέρος αὐτοῦ (εἰκ. 1). Ὁ ἄμβων οὗτος (πίν. 61γ), ὀλικοῦ μήκους 5.89 μ., ἔφερε πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Δυσμὰς ἀνὰ μίαν στενὴν (1.10 μ.) κλίμακα ἀνόδου εἰς τὴν ἐξέδραν αὐτοῦ, ἣτις εἶχε σχῆμα ἐξαγώνου ἐξώστου, τοῦ ὁποίου εἰρέθησαν καὶ τινὰ τεμάχια ἐκ τῆς ἀνωδομῆς (πίν. 61β).

Ἄλλο ἐπίσης σημαντικὸν εὕρημα ὑπῆρξαν πολλὰ τεμάχια ἐγγρωμῶν ψηφιδωτῶν, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς λόγω τοῦ ἄνευ κουρασάνιου κονιάματος αὐτῶν.

Τέλος ἐξηκριβώθη 1) ἡ εἰς τὴν κυκλικὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ ὑπαρξίς συνθρόνου (πίν. 62α) μετὰ ὑπογείου ἡμικυκλικοῦ διαδρόμου, 2) τὸ εἰς σχῆμα πεῖ σχέδιον τοῦ τέμπλου, τὸ ὁποῖον ἔφερε τρεῖς θύρας: μίαν κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν (βασίλειον) μὲ δικιόνιον προστώων καὶ ἄλλας δύο εἰς τὸν πρὸς τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ χῶρον τῶν πλαγίων του πλευρῶν (εἰκ. 1), 3) αἱ ἐν τετραγώνῳ βάσεις κίωνων τοῦ στεγάζοντος τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν κιβωρίου, τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν καὶ ἐτέθησαν εἰς τὴν θέσιν των τὰ 4 τεμάχια τῶν ἐξ ἀτρακίου λίθου (Χασάμπαλι) κιονίσκων (εἰκ. 1 καὶ πίν. 62β) καὶ 4) μικρὸν κιονόκρανον ἐκ τῶν στηριζόντων τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν ποδῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν πλαγίων κλιτῶν ἔφερεν εἰς φῶς, ἰδίᾳ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῶν ἄκρον, καλῶς διατηρούμενα πολύχρωμα ψηφιδωτά. Τὰ κλίτη περιβάλλει διπλοῦν πλαίσιον ἀποτελούμενον ἐκ πλατέος ἄλυσσοειδοῦς πλοχμοῦ ἐσωτερικῶς, ἐξωτερικῶς τοῦ ὁποῖου τρέχει ἀνὰ εἰς στενότερος σπειρομαίανδρος (εἰκ. 1). Τὰ πλαίσια ταῦτα περιβάλλουν τρία τετράγωνα διάχωρα, ἐντὸς τῶν ὁποίων σχεδιάζονται ποικίλαι συνθέσεις. Οὕτως εἰς τὸ νότιον κλίτος τὸ μὲν ἄκρον ἀνατολικὸν διάχωρον ὡς καὶ τὸ τρίτον (εἰκ. 1 καὶ πίν. 64α) πληροῦνται διὰ συνθέτου γεωμετρικοῦ πλέγματος ἐκ ῥόμβων, συριακῶν τροχῶν καὶ κύκλων (πίν. 63 καὶ 64α), ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται πτηνά, ἰχθύες, σηπία καὶ γεωμετρικὰ πλέγματα (πίν. 63β καὶ 64α), τὸ δὲ ἀμέσως μετ' αὐτὸ τετράγωνον (εἰκ. 1) φέρει ἐντὸς ἐγγεγραμμένον στέφανον ἐκ φύλλων καὶ ἀνθέων (εἰκ. 2 καὶ πίν. 65) περιβάλλοντα μέγαν κἀνθαρὸν πλήρη ὕδατος, ἐπὶ τοῦ τοῦ ὁποῖου ἐπικάθηται παγώνιον μὲ κυκλικῶς ἀνοικτὴν τὴν

οὐρανὸν του, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου δύο ἄλλα παγώνια μὲ κλειστὴν οὐρὰν αἰωροῦνται ἑκατέρωθεν τοῦ κανθάρου ἐπιχειροῦντα νὰ πῖωσιν ἐκ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ ὕδατος. Ἐὰ μεταξὺ τῶν παγωνίων, τοῦ κανθάρου καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ στεφάνου κενὰ πληροῦνται διὰ μικροτέρων πτηνῶν σπευδόντων καὶ

Εἰκ. 2. Ἡ διακόσμησις τοῦ δευτέρου ἀπ' Ἀνατολῶν διαχώρου.

τούτων πρὸς τὸν κἀνθαρὸν, ὡς καὶ διὰ φυλλοφόρων κλάδων (πίν. 64β). Τέλος τὰ μεταξὺ τοῦ στεφάνου καὶ τοῦ περιγεγραμμένου τετραγώνου κενὰ πληροῦνται διὰ παγωνίων καὶ κλαδίσκων (πίν. 66α). Ἀνάλογος εἶναι ἡ διάταξις τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ βορείου κλίτους. Κατὰ τὴν πρόσοδον τῶν ἐργασιῶν τὰ ὠραιότατα αὐτὰ ψηφιδωτὰ τῆς βασιλικῆς ἐστερεώθησαν καταλλήλως διὰ τοῦ εἰδικοῦ ψηφωτοῦ τῆς Ἀρ-

χαιολογικῆς Ἑταιρείας Δημ. Σκόρδου. Ὁ αὐτὸς ἔμπειρος τεχνίτης ἐπεμελήθη καὶ τῆς, ἀποφάσει τοῦ Ἀρχαιολ. Συμβουλίου, ἀποσπάσεως καὶ μεταφορᾶς εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας τοῦ εἰς ἀπόστασιν περίπου 150 μ. νοτίως τῆς βασιλικῆς ἀποκαλυφθέντος ῥωμαϊκοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ εἰκονίζοντος τὴν ἀρπαγὴν τῆς Εὐρώπης (Ἔργον 1967, εἰκ. 65), ὅπερ καὶ καταλλήλως ἐστερεώθη.

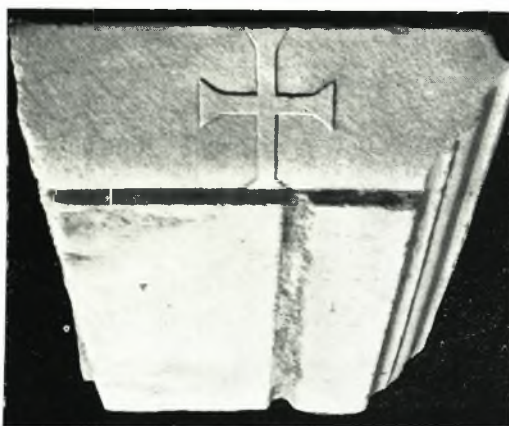
Ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, πεζούλιον πλάτους 0.41 μ. καὶ ὕψους 0.48 μ. περιβάλλει ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς. Ἐπὶ τῶν τοίχων τούτων ἀνευρέθη γραπτὴ ἔγχρωμος διακόσμησις ἐκ κύκλων φερόντων διασταυρούμενα τρίγωνα καὶ τετράγωνα (πίν. 66β).

Προσθέντομεν ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ πέριξ αὐτῆς χώρου εὐρέθησαν καὶ τινὰ παλαιοχριστιανικὰ νομίματα, τὰ ὁποῖα, εὐγενῶς προσφερθεῖσα, διέγνωσεν ἡ Διευθύντρια τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου κυρία Μ. Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου. Εἶναι δὲ ταῦτα δύο ἀσσάρια τοῦ Ἀρκαδίου (395-408) καὶ πεντανόμιον Ἀναστασίου τοῦ Α' (491-518) χρήσιμα διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς βασιλικῆς.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Γ. ΣΤΙΚΑΣ

α. Μαρμάρινος διαχωριστικός κιονίσκος παραθύρου τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς.

β. Ἐπίθημα τῶν κορινθιαζῶν κιονοκράνων.

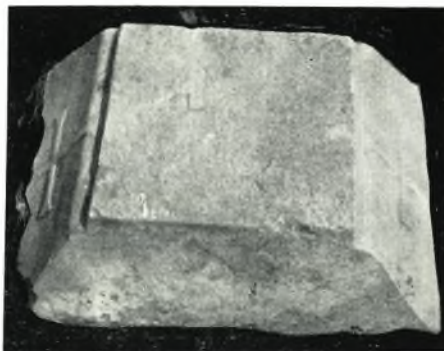
α. Κορμοί κίονων ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν.

β. Κορμοί κίονων ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν.

α. Κορινθιακόν κιονόκρανον τῶν κάτω
κιονοστοιχιῶν.

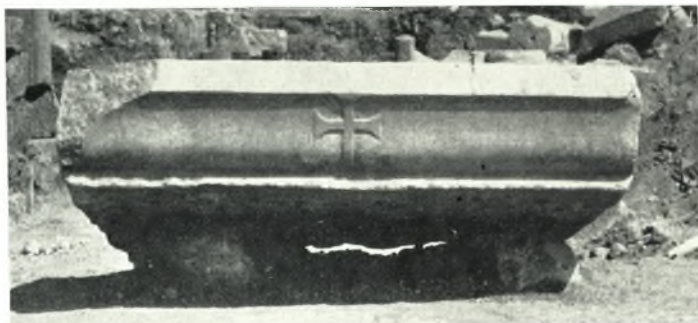
β. Ἐπίθημα τῶν κορινθιακῶν
κιονοκράνων.

γ. Κίονες τῶν ἄνω κιονοστοιχιῶν.

α. Ίωνικά μετ' ἐπιθήματος κιονόζανα τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ὀρόφου.

β. Τεμάχιον κοσμήτου.

α. Έγκοπή διὰ μαρμαρίνην πλάκα θωρακίου μεταξύ τῶν κιονοστοιχιῶν.

β. Τεμάχια ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ ἄμβωνος.

γ. Ἡ βᾶσις τοῦ ἄμβωνος.

α. Τὸ ἐν τῇ ἀψίδι τοῦ ἱεροῦ ἀποκαλυφθὲν σύνθρονον.

β. Κιονίσκοι τοῦ κιβωρίου τῆς Ἁγίας Τραπέζης.

α. Ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμησις τοῦ ἀνατολικοῦ διαχώρου.

β. Λεπτομέρεια τῆς ἀνωτέρω ψηφιδωτῆς διακοσμῆσεως.

α. Ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμησης τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ νοτίου κλίτους.

β. Ψηφιδωτὰ τοῦ μεσαίου τετραγώνου ἀπ' Ἀνατολῶν διαχώρου τοῦ νοτίου κλίτους.

Τὸ δεξιὸν ἕμισυ τοῦ δευτέρου ἀπ' Ἀνατολῶν διαχώρου (λεπτομέρεια).

α. Παγόνιον πληροῦν μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ δευτέρου διαχώρου.

β. Τοιχογραφία ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ νοτίου κλίτους
πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα.